Symposium Terpen- en Wierdenland, een verhaal in ontwikkeling

21e Symposium Waddenacademie

4 en 6 oktober 2018

De aftrap 1
Introductie programma 3
De basis – een zelfvoorzienende samenleving 4
De smaak van de Wadden; over pollen, rogge, tuinbouw, voedselproductie en handel 7
Kustbewoners en de wijde wereld 9
Taal weerspiegelt landgebruik 11
Het Noord-Nederlandse Terpen en Wierdenlandschap in de 16e en 17e eeuw 14
Essay tegen de bureaucratische natuurlijke hybride 17
De toekomst van het terpen- en wierdenland 19
Dag 2: het verhaal in de praktijk 21
Gedeputeerde Klaas Kielstra krijgt eerste boek van Erik Betten 23
Rondje Hallum 25
In de media 27

De aftrap

Het symposium wordt geopend door voorzitter Jouke van Dijk van de Waddenacademie. Hij doet kort de rol van de Waddenacademie uit de doeken die vandaag hun 21e symposium organiseert. “Aangezien we er twee per jaar voor onze rekening nemen, kunt u nagaan dat we dit jaar 10 jaar bestaan”.

In zijn korte introductie meldt hij dat tijdens deze eerste dag, de onderzoekskant van het project wordt belicht. “Morgen bijkomen en dan zaterdag op naar de terp van Hallum, waar met name de praktijk aan bod komt. We zijn overigens verheugd met de belangstelling voor het symposium. De 120 plekken waren binnen enkele dagen ‘uitverkocht’, Helaas hebben we ook mensen moeten teleurstellen”.

Introductie programma

Gepubliceerd op 4 oktober, om 10:48u

Na de aftrap van Jouke van Dijk, is het woord kort aan dagvoorzitter Theo Spek en de voorzitter van het Waddenfonds, gedeputeerde Henk Staghouwer van de provincie Groningen.

Theo Spek gaat in zijn introductie op het thema van de dag in op het feit dat we het hier hebben over een voor Europese begrippen uniek landschap. En erfgoed van internationaal niveau. Hij vertelt dat het gebied al eeuwen in de belangstelling staat van archeologen, ook gestimuleerd door de afgravingen. Daardoor is men veel te weten gekomen over de gelaagdheid en ouderdom van het terpenlandschap. “Desalniettemin valt er nog veel te ontdekken”, aldus Spek die aangeeft dat het terpen- en wierdenland zich mag verheugen in de belangstelling van veel vakgebieden. Variërend van landschapshistorie, geologie, toponymie, sociale geografie en natuurlijk geschiedenis. “En deze disciplines komen vandaag dan ook aan het woord, met interessante presentaties.” Desalniettemin valt er nog veel te ontdekken

Afkomst
Henk Staghouwer besluit de introductie van het programma met een korte toespraak. Hij vertelt met belangstelling uit te kijken naar de resultaten van het ruim vierjarige, door het Waddenfonds ondersteunde, project. Los van de uitkomsten, vindt hij het mooi dat het project op de betrokkenheid van de dorpsbewoners kon rekenen, waarbij hij hoopt en verwacht dat ook de jongeren meer over hun afkomst te weten zijn gekomen. Tot slot bedankt hij de organisatie en nodigt hij hen uit voor een vervolgproject.

Theo Spek, die vervolgens de eerste spreker introduceert, gaat nog even in op de woorden van Staghouwer. “We hadden afgesproken u geen vragen te stellen, maar ik wil wel even antwoorden. In het project hebben we veel met de jeugd gedaan, en dan met name met kinderen van basisscholen. Zo is er bijvoorbeeld ook een educatieprogramma ontwikkeld. En wat uw uitnodiging tot een vervolg betreft: daar denken we zeker hard over na.”

Wat uw uitnodiging tot een vervolg betreft: daar denken we zeker hard over na

De basis – een zelfvoorzienende samenleving

Gepubliceerd op 4 oktober, om 15:25u

Voor hun dagelijks levensonderhoud waren de terpbewoners voornamelijk aangewezen op wat hun omgeving opleverde aan voedsel en grondstoffen. Een klein deel van wat ze nodig hadden haalden ze elders. Annet Nieuwhof laat zien hoe de vroege terp- en wierdebewoners zich aanpasten aan het kwelderlandschap en hoe ze voorzagen in hun levensonderhoud.

“Dat is een praktisch verhaal dat voor een groot deel wordt bepaald door het landschap. Het kweldergebied is bepalend voor hoe de mensen er leven.” De bewoners van de terpen en wierden hebben volgens Nieuwhof geen armzalig bestaan. “Met de noodzakelijke aanpassingen leven ze in het prachtige landschap waar we vandaag nog van genieten en wandelen.”

Regelmatige overstromingen

En toch lijkt het landschap niet geschikt om daar te wonen. Wat zijn de eigenschappen van het kwelderlandschap? “Het heeft hogere en lagere delen. Daarnaast zijn er regelmatig overstromingen. Het water is zout en brak. Je hebt dus vegetatie nodig die zoutminnend is en die zout kan verdragend. Daar kom je niet met de normale planten die in het binnenland leven. De vegetatie zoals de bekende Nederlandse bomen willen daar niet.”

Jonge opgeslibde bodems

“Daarnaast is de bodem jong”, vervolgt zij. “In het kweldergebied hebben we vooral jonge opgeslibde bodems. De bodem bestaat uit zand, zilt en klei. Ook bevinden zich in de bodem

geen ertsen, zoals metaalerts. De bewoners hebben geen stenen en keien om mee te bouwen. Als laatste is het landschap doorsneden door waterlopen."

Vlaknederzetting op de kwelder
Hoe ging men met die omstandigheden om? "In de kaarten van het terpen en wierdenland zie we de situatie van rond 600 voor Christus. Friesland en Groningen waren een stuk kleiner. In het veen kon men niet wonen. De eerste bewoners kwamen in de 6e eeuw voor Christus in de kwelder." De vroegste bewoning is naar alle waarschijnlijkheid een vlaknederzetting. "Zij bouwen het huis direct op de kwelder en deze overstroomt regelmatig. Of ze direct ophogen tot een terp en daarop gaan wonen, valt te betwijfelen. De huizen zijn direct op het vlak gebouwd. Dit blijkt uit recente opgravingen waarbij we huisplattegronden hebben gemaakt op basis van de diepste paalgaten."

Het huis op een podium
"Het oudste opgegraven huis is van 500 voor Christus. Dit huis is dus bijzonder, omdat het gewoon op het vlak – op de kwelder – is gebouwd", vervolgt zij haar verhaal. "Hier zien we een paar opvallende dingen. Zo zitten er heel hoge drempels in de muren, van vaak wel 50 centimeter hoog. Vrijwel direct na de bouw zijn de muren opgevuld met kwelderplaggen en mest. De onderkant van de muren zaten in de huisterp. We noemen dit een huispodium. Deze podia zijn iets groter dan het huis."

Huispodia van plaggen
De bewoners zijn niet alleen gaan wonen op de hoogste delen van de kwelder, ze zijn ook gaan wonen op de middenkwelder. "Tot 50 dagen per jaar is er een overstroming in het gebied. De huispodia zijn hier net iets hoger dan het gemiddelde niveau van het water. De podia mogen niet eroderen door het water en niet uitzakken door het gewicht van de huizen. De structuur van de podia maakt men met lokale middelen. De randen van het podium zijn gemaakt van plaggen. Deze worden opgevuld met nog meer plaggen of mest. Deze bouwwijze gebruikt men van de 5e eeuw voor Christus, maar ook in de Middeleeuwen nog."

Water uit de rivieren
De bewoners hadden zo onderdak, maar hoe zat het met de eerste levensbehoeften? Nieuwhof loopt ze langs. "Het water bestond vooral uit zoet oppervlaktewater van rivieren uit het binnenland. Veel bewoners woonden bij riviertjes met zoet water. Daarnaast gebruikten ze waterkuilen om het water op te slaan. Zoet water blijft drijven op zout water. Zo ontstaat een zoet water lens die op het zoute water drijft. Na verloop ging men over op waterputten. Voor het vee legde men dobbes of drenkplaatsen aan. Dit was vaak een beetje brak water, maar na een regenbui werd dit weer zoet water. Dit waren relatief grote kuilen. Zo hebben we er een gevonden van 15 meter met een diepte van 3 meter."

Akkerbouw en veeteelt
Voor het voedsel was men afhankelijk van de akkerbouw (planten verzamelen) en de veeteelt. "We hebben veel dierenbotten, veel mest, huizen met stallen en pootafdrukken gevonden. Bij het vee hebben we koeien en schapen in wisselende verhoudingen gevonden. We hebben ook resten van geiten gevonden, maar deze kwamen waarschijnlijk later. De dieren werden gebruikt voor vlees en zuivel. Hier en daar hebben we nog wel wat varkens gevonden. De bewoners hadden slechts weinig paarden en honden. Die hebben ze ook opgegeten. Kippen komen pas in de Romeinse tijd."

Koken op mest
De belangrijkste grondstoffen bestaan uit mest en klei, maar niet voor het land. “Elke overstroming bracht tenslotte voldoende mineralen aan. Ze drogen de mest als brandstof om het huis warm mee houden. Maar ook om erop te koken. Een van de mooie eigenschappen van mest is ook het isolerend effect dat het heeft. Daarnaast gebruikt men klei als grondstof voor aardewerk voor potten. Deze hebben we van klein tot heel groot gevonden. Klei werd gebruikt voor kookpotten en opslagvaten. Deze werden lokaal gemaakt.”

Vlas en wol
Ook het been van de dieren was een belangrijke grondstof. “Daar is van alles van gemaakt. Van dobbelstenen tot priemen en de handvatten van messen. De bewoners hadden natuurlijk ook kleding nodig. “Van de schapen werd het wol gebruikt om te spinnen en weven. Hier zijn we verrassend gecompliceerde patronen en gecompliceerde weefsels tegengekomen.” Ook van vlas maakte men linnen. “We hebben vlasstengels en vlaszaden opgegraven en werktuigen waarmee je linnen kunt maken van vlasstengels. Spinnen en weven deed men met een spintol. Een stokje met een vliegwiel. Deze zijn vaak gemaakt van aardewerk of been.”

Van wagens tot kano’s
Als laatste kijken we naar transport. De bewoners van het terpen en wierdenland beschikken over wagens en karren. “Zo hebben we in Ezinge een juk en een linkerwiel gevonden uit de 5e eeuw voor Christus. Deze wielen bestaan uit drie delen. In de Romeinse tijd maken de bewoners ook spaakwielen.” Op de binnenlandse wegen werkt een kar niet altijd even goed. De klei is niet altijd even makkelijk begaanbaar. “In het kustgebied wordt transport over water dan ook steeds belangrijker. Ze bleven dus niet alleen op de Terpen en Wierden, maar gingen erop uit en bezochten andere groepen. Zo legde men langs de kust contacten van Zuid-Holland tot ver in Duitsland. Ze ruilen spullen en trouwen over en weer.”

De boomstamkano
Wat voor boten gebruiken ze daarvoor? “De meest bekende vorm is de boomstamkano. Het is een populair vaartuig in de geschiedenis. De oudste in Drenthe is een 10.000 jaar oude boomstamkano. Tot ver in de middeleeuwen gebleven voor watertransport. Ze redden zich prima met deze kano’s.”

Bekijk de presentatie: Leven op terpen en wierden.

De smaak van de Wadden; over pollen, rogge, tuinbouw, voedselproductie en handel

Gepubliceerd op 4 oktober, om 14:03u

De rode draad in het project '*Terpen- en wierdenland, een verhaal in ontwikkeling*' komt terug in de inleidingen tijdens het afsluitende symposium: de grote variatie in het gebied. Ook wie, zoals Mans Schepers van het kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen, onderzoek doet naar de landbouw in het terpen- en wierdenland, komt tot de conclusie dat de verschillen groot zijn.

Of je een half uur of anderhalve dag moet lopen voor een handje hazelnoten, daarop raakt je hazelnootbehoefte afgestemd

Met veel enthousiasme en humor nam Schepers de toehoorders in de kerk van Warffum mee in zijn verhaal over wat de terpbewoners aten en hoe ze dat voedsel produceerden. "Of je een half uur of anderhalve dag moet lopen voor een handje hazelnoten, daarop raakt je hazelnootbehoefte afgestemd."

Geboren boeren

Schepers kwam in zijn inleiding terug op de vraag die Meindert Schroor stelde na de lezing van Annet Nieuwhof. Hoe kan het dat de waddenkustbewoners met de zee binnen handbereik geen grote viseters zijn? Volgens Schepers is dat niet zo raar. De eerste bewoners waren al 3000 jaar boer voordat ze naar de kust kwamen. "Daar gingen ze dus mee verder." Zoals je altijd ziet wanneer mensen in een gebied gaan wonen, is dat ze wat ze al deden aanpasten aan nieuwe omstandigheden. "Het is niet zo dat ze, zoals Plinius lijkt te suggereren, hun terp opwierpen en lijdzaam de slechte omstandigheden over zich heen lieten komen. Ze zorgden dat ze in het gebied konden leven."

De bewoners zorgden dat ze in het gebied konden leven

Voor de eerste bewoners betekende dit onder andere een energietransitie. Van hout als brandstof, gingen ze over op mest. Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat het niet ging om pure mest, maar om mest met 'stalstrooisel'. Dat wil zeggen dat er veel plantenresten in

zijn aangetroffen. Het is een van de bewijzen dat de vroegste bewoners al actief aan landbouw deden, aldus Schepers. Maar wat deden ze precies? En waar?

Proefveldjes

Om op die vragen antwoord te kunnen geven, legde hij zelf in het buitendijkse gebied Peazemerlannen 30 proefveldjes aan waar hij gerst en een kleine soort tuinbonen verbouwt. “We weten dat de boeren geen zeekraal en lamsoor kweekten, maar gewassen die ze al kenden. Gerst vind je overal in het gebied. Als je een boor in een terp zet, kom je het tegen. De tuinboontjes zijn ook al in 1920 bij archeologisch onderzoek aangetroffen,” verklaart hij de keuze van de gewassen. Een aantal van de proefveldjes waarop hij daarmee experimenteert, is voorzien van een dijkje, een deel van een greppel en weer een ander deel heeft geen bescherming tegen de zee. Ook deze keuze is terug te voeren op wat uit eerder onderzoek bekend is.

De veldjes zelf en de opbrengst geven informatie over waar en hoe het goed boeren was in het kwelderlandschap. Opvallend is volgens Schepers dat de planten sterk in grootte verschilden afhankelijk van onder meer het zoutgehalte van de bodem, maar dat de opbrengst van grote en kleine planten ongeveer dezelfde was. Daarnaast geven de resultaten aanleiding om aan te nemen dat de akkerbegrenzingen meer functies hadden dan bescherming tegen de zee. Zo bleken de veldjes met een greppel niet alleen geschikter voor de verbouw van de gewassen, maar hielden ze ook vraat van hazen tegen.

Waarom een dijk?

Met een aantal tekeningen liet Scheper zien dat de verbeelding van mensen nu zorgt voor een vertekening van hoe het leven op de terpen en wierden geweest moet zijn. De interessantste vraag die dat wat hem betreft oplevert, is naar hoe we anders dan door onze door dijken gedomineerde kijk naar het gebied kunnen kijken. “Het onderzoek laat zien dat dijken niet per definitie gunstig zijn. Op de bodem heeft de dynamiek bijvoorbeeld een positieve invloed. Het laat ook zien dat je een kwelder kunt manipuleren zonder dijk. Vaak wordt de bedijking gezien als een logisch vervolg op de terpen en wierden; een volgende stap in de geschiedenis van de omgang met het water. Maar volgens mij gaat het om een heel andere manier van kijken naar het landschap en de relatie met de zee.”

Een dijk die je niet hebt, breekt ook niet door

Waarom mensen zijn gaan bedijken is wat Schepers betreft een vraag die de komende jaren onderzocht moet worden, ook vanuit de vraag hoe nu met het gebied om te gaan. “Een dijk die je niet hebt, breekt ook niet door.” De nieuwsgierige en instemmende reacties uit de kerkbankjes maakten duidelijk dat er in ieder geval veel belangstelling is voor dit onderzoek.

Bekijk de presentatie van Mans Schepers.

Kustbewoners en de wijde wereld

Gepubliceerd op 4 oktober, om 15:34u

Na twee lezingen die vooral de kleine gemeenschappen waarin de terpbewoners leefden belichtten, nam dr. Johan Nicolay van het *Groningen Institute of Archaeology* van de Rijksuniversiteit Groningen de toehoorders in de kerk van Warffum mee naar de grotere wereld van de inwoners van Frisia. Aan de hand van twee reconstructies, van een helm en een zwaard, liet hij iets zien van hun wereldbeeld. Als een kind met een potlood over een toverblok maakte hij de symboliek en betekenis van twee onderdelen van de wapenuitrusting uit de vroege middeleeuwen met zijn verhaal zichtbaar.

Nicolay kon binnen het project 'Terpen- en wierdenland, een verhaal in ontwikkeling' twee reconstructies laten maken. Hij koos voor 'de helm van Hallum' en het zwaard van Godlinze. Beide attributen van het 'gevolg', oftewel de laag direct onder de koning. De helm bestond toen hij hem uit het depot haalde, feitelijk uit niets meer dan een langwerpig element in de vorm van een dierenkop. De vondst uit de terp Jouwsmabuorren bij Hallum was door Pieter Boelens, oud conservator archeologie van het Fries Museum en schrijver van het standaardwerk *Friesland tot de elfde eeuw* midden vorige eeuw herkend als onderdeel van een helm of paardentuig. Maar meer was er niet over bekend. Het voorwerp lag het in het depot tot Nicolay het er in 2017 uithaalde om het in het archeologisch instituut van de RuG verder te onderzoeken.

Beeldentaal

Vergelijking van een 3D print met drie helmen in Stockholm leerden dat het object inderdaad tot een helm heeft behoord. Maar een andere dan Boelens vermoedde. Het bleek het neusscherm van een zogenaamde vendel- of kamhelm. Deze helmen zijn kenmerkend voor Scandinavië in de vroege middeleeuwen. Latere imitaties zijn bekend uit Engeland. De vondst uit Hallum is daarmee een tot nu toe ontbrekende link. "Het gaat om meer dan een object, dat mooi, groot en stoer is", aldus Nicolay. "Het zegt iets over hoe mensen dachten en met wie ze zich verbonden voelden."

Het gaat om meer dan een object, dat mooi, groot en stoer is

Aan de hand van detailbeelden liet hij vervolgens zien dat de afbeeldingen op dit soort objecten past in een beeldentaal die de Scandinavische mythologie vertelt. Een gezicht tussen twee dierfiguren staat hierin voor Wodan – of Odinn – die twee raven had die elke ochtend uitvlogen om 's avonds bij de god terug te keren en hem te informeren over wat er in de wereld gebeurde. Dat de beelden voor ons een zoekplaatje zijn, is niet zo raar, vertelt Nicolay. Zoals wij in een half logo van Nike of McDonalds het hele merk herkennen, zo had ook de kenner van de mythologie aan een half beeld genoeg.

Kantelpunt

Ook het zwaard in Godlinze dat Nicolay liet reconstrueren, vertelt volgens hem veel over de bewoners van het terpen- en wierdenland uit de vroege middeleeuwen. Wat dit object zo interessant maakt is dat het uit een periode komt die als kantelpunt in de geschiedenis kan worden gezien. De Scandinavische cultuur met zijn vele goden, maar langzaam plaats voor

het christendom van de Franken. Wat door Van Giffen als ‘grote brokken ijzer met klei eromheen’ werd opgeslagen in het depot, bleek onder moderne scanapparatuur een zwaard, dat zo was verbogen dat het in een urn paste. Na de kerstening werden er geen giften meer meegegeven in het graf. Het zwaard laat volgens Nicolay zien hoe de terpbewoners in deze kantelperiode al wel christelijke elementen overnamen, maar nog niet in ‘hart en ziel’ waren bekeerd.

Taal weerspiegelt landgebruik

Gepubliceerd op 4 oktober, om 17:08u

Wat zit er achter de naam? Naamkundige Karel Gildemacher neemt ons mee in de bijzonder wereld van de namen 'Terpen' en 'Wierden'. Wat is nou ouder? Het woord Terp of Wierde? We gaan op ontdekkingstocht.

"De taal is de verbinding tussen wat het landschap is en wat in de hoofden van de mensen leeft. Tegelijkertijd komt een woord alleen in het gebruik tot leven. Laten we samen kijken naar de toponiemen – de namen van het landschap en de namen die mensen eraan geven. Hoe koppelen we een woord aan een gebied? Namen bieden aanknopingspunten in het landschap waar je loopt. Je herkent iets en koppelt er een naam aan. Wat betekent dat dan? Om achter de betekenis van namen te komen moeten we dan ook eerst op zoek naar de motivatie. Waarom noemen de mensen een bepaalde plek zo?"

De zwarte haan

Om te beginnen met een voorbeeld neemt Gildemacher ons mee naar een plek aan het wad. We zien een afbeelding van zwart slib en water. "Bij veel gebieden en dorpen vraag je je af, hoe zijn ze aan de naam gekomen." Wijzend op de dia vraagt Gildemacher. "Wie weet de naam van dit gebied? Dit is de Zwarte Haan." Een vreemde naam voor een gebied, maar niet als je naar de motivatie kijkt. "De oorspronkelijke benoeming is namelijk Swarte hoarne. Dit betekent Zwarte Hoek." Een veel logischere naam. "De benaming "Zwarte" komt voort uit het donkere slib dat hier werd aangetroffen. Later verbasterde 'hoarne' naar 'hoanne'. Door de Rijksoverheid is echter bepaald dat de taal Nederlands is, dus werd hoanne al snel haan. Zo komen we dus op de Zwarte Haan."

Naam voor land

Het schaalniveau waarop mensen namen geven is individueel of wordt binnen de gemeenschap bepaald. "Zo kan een naam ook het grondgebruik weerspiegelen. Een boer die op een bepaalde grondsoort werkte, liet de naam van zijn stuk land bepalen door het gebruik. De eigenaar moest het perceel duiden en de naam hangt vaak samen met de belangrijkste kenmerken van het land zoals grondsoort, hoogte of laagte en de vochtigheid van het land. De

taal en naam weerspiegelt zo het grondgebruik. De aanduiding van het perceel wordt vooral bepaald door voor de eigenaar relevante eigenschappen of door het specifieke historische gebruik van het land."

Van Stobbegat tot Vegelinsoord
Zit een naam vast, dan blijft hij vast. Het gebeurt maar heel weinig dat plaatsen van naam veranderen. "Het is in deze regio maar een keer gebeurt. Stobbegat was een duidelijke veenplek. Stobben was hierbij een andere naam voor veenplaggen. Uiteindelijk maakten bewoners bezwaar. Ze wilden niet als veenarbeiders worden gezien en niet in een gat wonen. 'Wij horen niet bij die turflui.' Hierop is de naam veranderd in Stobbega. Maar nog was de bevolking niet tevreden. In 1955 is de naam daarom veranderd in Vegelinsoord. Deze naam is te herleiden naar de familie Vegelin die in de regio een grote rol speelde."

Terp of Wierde
Waarmee Gildemacher komt bij de hamvraag. Is het nou Terp of Wierde? "Etymologisch is terp verwant aan dorp. Wierde is afgeleid van Wurthi. Dat staat voor draaien of een gevlochten natuurlijke erfafscheiding. Waarschijnlijk een slibvanger. Een klein onderzoek heeft aangetoond dat vanaf de 18de eeuw het woord Terp begint op te komen in advertenties in de kranten. Een terp heeft hierbij vele betekenissen en het wordt door elkaar gebruikt met wierde. In 1755 wordt in de krant 'terpland' aangeboden. Het komische is dat dit wel terpland is, maar dat niet in terpengebied ligt. En wat is dan terpland? In 1758 zien we een vermelding: Bouwland zijnde een terp. In 1797 komt een vermelding van Wierdeland. In 1910 zien we een vermelding van Wierdegrond of Terpaarde. 'Aangeboden rijk aan meststoffen zijnde terpland'." Zo buitelen de termen over elkaar door de geschiedenis.

De namen verklaard
Hoe kwamen mensen bij namen als Terpen en Wierden? Gildemacher deed er onderzoek naar. "Ik heb het gebruik bekeken van de termen in Fryslân, Groningen en Ostfriesland. Met vergelijkbare databestanden waarin de plaatsnamen werden verklaard. Namelijk de boeken 'Friese plaatsnamen verklaard' , 'Groningse plaatsnamen verklaard' en voor Ostfriesland 'Von Aaltukerei bis Zwischenmooren'. Vervolgens heb ik deze vergeleken en gekeken hoe vaak terpen, wierden en verbasteringen van deze termen in plaatsnamen voorkwamen."

Gebruik in Fryslân, Groningen en Ostfriesland
Kijken we naar het gebruik van Werth, Wurt of Wierde dan komt dit voor in Fryslân 65%, Groningen 56% en Ostfriesland 21%. Het gebruik van Werua, Wier, Warf en Weer laat andere getallen zien. Fryslân 22%, Groningen 35%, Ostfriesland 46%. Tot zover de naam Wierde. Kijken we naar Therp of thorp dan komt dit voor in Fryslân 13%, Groningen 9% en Ostfriesland 33%." Hij voegt eraan toe. "Overigens zijn plaatsen met Terp in de naam, niet altijd echte terpen. Zo zijn er drie met een echte dorpsbetekenis. Een terp ligt hierbij niet op een heuvel, maar op zand. Het is geen terp, maar wordt wel een terp genoemd. Zo zien we dus Terp als dorp als vorm van Thorpe of Therp."

Uitsluitsel?
Maar wat was nu eerder? De Terp of de Wierde? "Ook dat is niet duidelijk. Plinius heeft het in zijn verslagen vooral over Vluchtheuvels. In het Fuldaregister komt in de negende eeuw het woord Wurtheacker voor. Winsemius gebruikt in 1622 het woord Terpen. Knoop in 1763 heeft het over 'gewoonlijk terpen'. En Westendorp in 1829 'wierden of terpen'." De termen worden zo al langere tijd door elkaar gebruikt. "De Wierde is duidelijk veel ouder. Wierde

staat voor het afweren van de zee. Een terp wordt met meerdere mensen gemaakt en is meer verwant aan het Thorp en dus dorp.” Er zal nog lang over gediscussieerd worden.

Bekijk de presentatie van Karel Gildemacher.

Het Noord-Nederlandse Terpen en Wierdenlandschap in de 16e en 17e eeuw

Gepubliceerd op 4 oktober, om 21:08u

Jeroen Wiersma neemt het aanwezige gezelschap mee naar het land tussen de Terpen en de Wierden: de kleddernatte knipkleigronden. “Mijn presentatie kent alleen maar dieptepunten”, opent hij gekscherend. “We gaan van de veilige en hoge terpen af en naar de kwelderbekkens. Van het hoge en droge naar het natte en moerassige. Op zoek naar rendabel land.”

“In mijn presentatie gaan we van West-Friesland naar Hallum. We kijken niet alleen naar de terpen, maar juist naar het landschap eromheen.” En hoe de mens hier heeft ingegrepen. Door droog te leggen, in te polderen en te bemalen werd het natte gebied omgetoverd tot rendabele landbouwgrond.

Hoogteverschillen
“Op de kaart zijn de hoge landen geel. Laag is blauw en donkerblauw. Zo worden de hoogteverschillen helder en krijgen we een rangschikking van het kwelderland. De hoogteverschillen kunnen soms groot zijn. Van de terp naar het grasland maak je in een enkel geval een daling van 10 meter. Maar de meeste kwelderbekkens liggen op 3.5 meter. Dat is voor mensen uit het buitenland een lachwekkend hoogteverschil, maar in de zoektocht naar bouwland of hooiland zijn deze verschillen belangrijk.”

Het drassige land
“Zeshonderd voor Christus wordt dit gebied bewoond. Elke keer als een kwelderwal is opgeslibt dan kunnen daar weer mensen gaan wonen. Ze gebruiken een oudere kwelderwal tot een nieuwe kwelderwal is opgeworpen en de kwelderbodems zijn afgezet. En nemen zo steeds meer bezit van het drassige land.”

Knippen en klikken
“Meer landinwaarts kwamen de inwoners knippige gronden en knipklei tegen. Knipklei heet zo omdat het een knippend geluid maakt als je een stuk afbreekt. Deze klei is niet gunstig voor een landbouwer. Omdat de grond slecht doorlatend is staan de gebieden vaak onder water. Het is nat en moerassig. In de zomer droogde de klei snel op en ontstond een harde bovenlaag.” Als boer heb je dus niet veel aan hebben knipkleigronden. “In Groningen heet het overigens knikkleigronden, ook vanwege het knikkend geluid. Het is een zware grondsoort die moeilijk te bewerken is en er is moeilijk doorheen te komen. Gronden met knippige eigenschappen zijn extreem zwaar. Langs de kust is dit niet. Rond 1200 is het gebied rond de Middelzee op gaan slibben. Dat bleek beter geschikt voor akkerbouw.”

Fijnmazige greppels
Een andere manier van ingrijpen zit volgens Wiersma in het zogenaamde microreliëf. “Als je dit landschap bekijkt zie je extreem veel greppels. Het is een aangenaam landschap om in rond te lopen vanwege het contrast tussen de egale landschappen en de landschappen vol greppels daar vlak naast. Niet iedereen begrijpt dat direct. Je moet leren naar zo’n greppel te kijken. Om iets met de laaggelegen gronden te kunnen en het bruikbaar te maken hebben de inwoners greppels gegraven. Deze greppels hadden een minimale afstand van zeven meter. Zo zie je over het hele land een kleinschalig en fijnmazig greppelpatroon. Het is een uitdaging geweest om dit landschap rendabel te krijgen. Op de greppels zie je dwarsgreppels deze komen uiteindelijk uit op een natuurlijke geul. Zo werd het water afgevoerd.”

Spinnenkoppen en gemalen
Windmolens zijn de volgende innovatie waarmee de bewoners aan de slag gaan met het land. “Het terpen en wierdenland stond in de winter voor een groot deel onder water. In 1500 komen de eerste windmolens in Friesland. Vooral in Oaldeboarn bleek goed land te maken met molens. De spinnenkopmolen is tussen 1600 en 1900 bepalend geweest voor het terpen en wierdenland. In de jaren twintig van de 20ste eeuw zijn ze langzaamaan vervangen. Na de oorlog zijn ze vervangen door elektrische gemalen voor de waterlossing.”

Sloten en molens
Ook veel meren worden drooggelegd om land te winnen en het natte karakter te verminderen. “Bij Wijnaldum lag een meer. Het was daar een keer extreem droog, vergelijkbaar met onze zomer dit jaar, toen is het Riedmeer opgedroogd. De inwoners zijn hierop direct sloten gaan graven, molens aan gaan leggen en begonnen met droogleggen van het land.”

Het zwanenmeer
Daar was niet iedereen even blij mee. “De familie Joukema in Sexbierum had een groot belang bij het meer. Zij hadden visrechten en gebruikten het meer voor de zwanenjacht. Zo werden daar zwanen gehouden voor de export, want dat was Engeland een delicatesse. Zij hebben dus nog geprocedeerd tegen het inpolderen van het meer.” Zo worden door het hele gebied meren drooggelegd. “Vaak zie je in de veldnamen dat ze nog herinneren aan het voormalige meer. Nu is dat een stuk opgedroogd land.”

Bekijk de presentatie van Jeroen Wiersma.

Essay tegen de bureaucratische natuurlijke hybride

Gepubliceerd op 4 oktober, om 21:53u

Achter de dijk van de Waddenzee gaat een hele geschiedenis schuil. Dijken, greppels en andere waterwerken, allemaal gemaakt met de hand. Dit verhaal zou niet alleen verteld moeten worden vanuit het perspectief van de herenboeren en veenbazen, maar ook vanuit dat van landarbeiders, vissers en veenarbeiders. Maar wie kent het echte verhaal nog uit de eerste hand? vroeg historisch socioloog en zelfstandig onderzoeker Otto Knottnerus zich in de laatste lezing van het symposium af. Hij hield een betoog voor een "parlement van de dingen" omdat "het oude cultuurlandschap bezig is zijn identiteit te verliezen."

Wie kent nog het echte verhaal van het cultuurlandschap gemaakt door mensen?

Knottnerus nam zijn publiek mee op een vogelvlucht langs de geschiedenis van de kust. Met de verschillende machthebbers veranderde de naam. Lang werd naar het gebied verwezen als deel van de Noordzeeregio. De naam Waddenzee is nog maar een paar eeuw oud. Maar belangrijker dan de vele veranderingen uit een ver verleden, is dat de Wadden die ooit als één sociaalgeografisch gebied werd gezien, vanaf de jaren '70 werden ingekapseld door institutionele kaders. Dat veranderde het mentale landschap. De praktische kennis verdween. "Identiteitspolitiek is dat wat wij denken te weten over het verleden wordt getoetst aan het heden."

Problematische identiteit

Het gevolg is wat Knottnerus een "bureaucratische natuurlijke hybride" noemde, waarin administratieve procedures, wetenschappelijke kennisclaims en publieke bezorgdheid zich zowel achter elkaar verschuilen als elkaar in een wurggreep houden. "Beschermen we de Waddenzee omdat we haar uitzonderlijke waarden erkennen of is het andersom?" hield hij het publiek voor. "Is het erkennen van die waarden het gevolg van beschermingsmaatregelen, als rechtvaardiging voor de bureaucratische natuurlijke hybride? En wordt de Waddenzee

gebruikt om problemen op te lossen, om de versplintering in ons eigen bestaan aan te pakken. Identiteit is altijd problematisch geweest, maar in deze tijd is zij net zo diffuus als de Waddenzee zelf.”

Onze identiteit is net zo diffuus als de Waddenzee

Een van de gevolgen van de bureaucratische natuurlijke hybride is volgens Knottnerus dat het cultuurlandschap wordt opgeofferd voor natuur. Voor elk bedrijventerrein dat wordt gebouwd, wordt compensatie gerealiseerd in de vorm van natuur. De schade voor het landschap blijft onvermeld. Bescherming van de Waddenzee is wisselgeld geworden. Om het tij te kleren, pleitte hij voor een “parlement der dingen”. We zijn volgens hem niet strikt gescheiden van onze omgeving, maar we maken er deel van uit. Daarom moet de omgeving ook een stem krijgen: het landschap, de natuur, ze moeten zelf gehoord worden om de identiteit van het gebied te behouden.

Lees het hele essay van Otto Knottnerus

De toekomst van het terpen- en wierdenland

Gepubliceerd op 4 oktober, om 20:25u

Na interessante presentaties over met name het verleden van het terpenland, wordt de dag afgesloten met een paneldiscussie waarin de toekomst centraal staat. Dit aan de hand van de stelling: 'Terpen en Wierden als de nieuwe pijlers onder de duurzame economie van de Waddenkust'. Onder leiding van dagvoorzitter Theo Spek discussieerden Jouke van Dijk, Joop Mulder, Barbara Risselada en Karin Sjoukes over de kansen die het gebied biedt. Elk vanuit de eigen invalshoek; werkgelegenheid, kunst&cultuur, marketing en landschapsbeheer.

Begrijpelijkerwijs werd het geen heftige discussie. Veel meer een verkenning van de mogelijkheden om het unieke karakter van het terpen- en wierdenland beter te kunnen benutten en uitnutten. Vanzelfsprekend met behoud met respect voor natuur en landschap. Volgens arbeidsmarktdeskundige Jouke van Dijk moet er wel iets gebeuren aan de Waddenkust om krimp te voorkomen, al wijzen sommige signalen er op dat die min of meer een halt is toegeroepen. Hij ziet daarbij mogelijkheden voor drie activiteiten die aansluiten bij wat er al is én het karakter van het gebied en zijn bevolking: landbouw, visserij en toerisme.

Ook zal men het verhaal van dit unieke gebied moeten uitdragen

"De kuststrook is interessant voor toeristen, en dan hebben we het niet over massatoerisme maar mensen die houden van rust, ruimte, natuur en landschap. Maar ook aan bezoekers aan de Waddeneilanden die tijd op de vaste wal willen doorbrengen. Maar voor iedereen geldt: er moet wel iets te doen en te beleven zijn. Ook zal men, meer dan nu het geval is, het verhaal van dit unieke gebied moeten uitdragen."

Deze opmerking is Barbara Risselada uit het hart gegrepen. De marketeer vertelt dat de drie noordelijke provincies recent zijn gestart met een gezamenlijk marketingcampagne voor het gehele Waddengebied, met Waddenfondsgeld. Hiervoor worden verschillende verhaallijnen ontwikkeld die recht doen aan het unieke karakter van het Waddengebied. De toeristische sector kan deze verhalen uitdragen, specificeren en inzetten voor het ontwikkelen van nieuwe, bij voorkeur gezamenlijke producten en activiteiten. Als voorbeeld van een verhaallijn noemt Barbara 'de strijd tegen het water' waar het terpen- en wierdenverhaal onlosmakelijk deel van uitmaakt. Maar bijvoorbeeld ook de aanleg van dijken en inpoldering van het wadlandschap. Andere verhaallijnen zijn die van landbouw & visserij, religie, kunst & cultuur en natuur. Volgens Risselada moeten deze verhalen gaan leven én beleefbaar zijn.

Daarmee is een mooi bruggetje gemaakt naar Joop Mulder. De man achter Oerol en de landschapskunst van Sense of Place laat weten dat creatieven en kunstenaars een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het leesbaar en beleefbaar maken van het unieke karakter van de Waddenkust. "Dit landschap beleef en lees je het beste vanuit de lucht, maar dat is nu eenmaal niet mogelijk. Kunstenaars en out of the box denkers zijn in staat er een extra, zichtbare dimensie aan toe te voegen die prikkelt, nieuwsgierig maakt en aanzet tot beleven. Een voorbeeld? Het unieke van de Waddenzee is dat het water zich in horizontale richting terugtrekt. Dat ervaar je het beste vanaf een pier die het wad op loopt. Als landschapselementen zich het beste laten lezen vanaf hoogte, rust dan bijvoorbeeld hoge objecten uit met spiegels. Het is belangrijk dat je in het landschap iets aantreft dat je aandacht trekt en nieuwsgierig maakt naar bijvoorbeeld de ontstaansgeschiedenis en het spel van de natuur."

Volgens projectleider Karin Sjoukes van Terpen en Wierdenland is een van de positieve resultaten van het project, naast de opgedane kennis, dat dorpsbewoners, plaatselijke jeugd en bijvoorbeeld ook amateurarcheologen meewerkten. "Zij hebben meegewerkt om het verhaal van hun eigen omgeving en gezamenlijke identiteit 'boven water' te krijgen. En zullen dat ongetwijfeld meenemen en doorvertellen."

Gevraagd of het project een vervolg krijgt, en in welke richting dan moet worden gedacht, antwoordt de projectleider: "Dat is wel de bedoeling. En belangstelling is er ook voldoende. We weten alleen nog niet in welke vorm we het project gaan gieten. Die vraag zullen we ook bij de geïnteresseerde dorpen zelf neerleggen."

Tussentijds en achteraf kregen de bezoekers de ruimte om vragen te stellen en suggesties te doen. Die kans werd gegrepen, waarbij de opmerkingen varieerden van "toeristen mogen dit gebied niet opeisen", "zorg dat ook het binnendijks kustgebied tot Werelderfgoed Waddenzee wordt gerekend" en "we moeten er voor zorgen dat de bewoners weer trots zijn op dit gebied" tot "ik geloof in een goed en geloofwaardig verhaal, LF2018 laat zien dat dat werkt."

Al met al een dag waarin niet alleen de nodige kennis werd gedeeld en vergaard, maar ook één die stof tot nadenken geeft.

Dag 2: het verhaal in de praktijk

Gepubliceerd op 6 oktober, om 18:29u

De Waddenacademie en de projectorganisatie van 'Terpen- en wierdenland, een verhaal in ontwikkeling' hadden zich geen mooiere dag kunnen wensen voor de tweede dag van het symposium, die in het teken stond van de dorpsprojecten. Of, zoals projectleider Karin Sjoukes het in haar inleiding zei: "De eerste dag hebben we gehoord welke kennis er is verzameld in dit project. Vandaag laten we zien wat daarmee in de praktijk is gedaan."

In een tot de laatste stoel bezet Trefpunt in Hallum nam Sjoukes de bezoekers mee langs de hoogtepunten in het project, waaraan sinds 2014 is gewerkt. "Toen ik aan dit project begon, wist ik dat het terpen- en wierdenland een mooi gebied is. Een landschap met veel lagen, waarin je de geschiedenis nog heel goed terugziet en waarin je prachtig kunt fietsen en wandelen. Maar zoals veel mensen wist ik niet hoe rijk het was, ook 2000 jaar geleden al."

Het beeld van Plinius is aan herziening toe

Hardnekkig beeld
"Ook ik had dat beeld dat Plinius schetste, van arme bewoners op hun terpen en wierden overgeleverd aan de grillen van de zee. Het is bijzonder dat dat beeld zo lang is blijven bestaan. Het is aardig dat we daar nu anders naar gaan kijken. Door onderzoek en door projecten als 'Terpen- en wierdenland'. We zien nu dat dit gebied misschien wel de Randstad was van de vroege middeleeuwen."

Aan de slag
De afgravingen hebben veel bijgedragen aan de kennis. "Maar ja, dan ben je wel je terp kwijt", aldus Sjoukes. Ander onderzoek was daarom nodig. "Voor dit project is geboord, door

akkers gestruind en zijn archieven bezocht. Met alles wat daaruit is gekomen, zijn we vervolgens met de zes dorpen aan de gang gegaan." Want het project Terpen- en wierdenland was niet alleen opgezet om kennis op te doen, maar ook om iets met die kennis te doen. "Met werkgroepen in de dorpen is gezocht naar hoe we de archeologisch gegevens kunnen gebruiken om de dorpen te versterken. Daarbij zijn de wensen van de bewoners meegenomen; ommetjes, ontmoetingsplekken, haventjes et cetera."

Met de bewoners hebben we onderzocht hoe we de archeologische gegevens kunnen gebruiken om het dorp te versterken

Zichtbaar verleden
Met de archeologen en landschapsdeskundigen zijn maatregelenkaarten uitgewerkt én gerealiseerd. Met een aantal voorbeelden maakte Sjoukes duidelijk hoeveel er is gebeurd: de terpentoren in Wijnaldum, de app van het grafveld in Godlinze en de informatietafel in dat dorp waaraan nog wordt gewerkt en het herstel van het Asingapark in Ulrum. Daarmee nodigde ze ook iedereen uit aan het eind van de tweede dag van het symposium langs de 'markt' te lopen, waarop de dorpen hun resultaten presenteerden.

Breed publiek
Behalve via de maatregelen in de dorpen is de kennis die in het project is opgedaan nog op een aantal andere manieren ontsloten voor een breed publiek. Sjoukes wees op de tentoonstelling die afgelopen winter en voorjaar te zien was in Museum Wierdenland in Ezinge en op de ladekasten die zijn ontwikkeld. "Dorpen kunnen de lades vullen met hun verhaal. Hoe meer er bekend is, hoe ze de diepte in kunnen. Met kaarten, vondsten en noem maar op." De reconstructie van de helm en het zwaard, waarover Johan Nicolay op de eerste dag van het symposium een lezing hield, zijn volgens Sjoukes ook van groot belang om het publiek te bereiken. "We hadden slechts een klein onderdeel. Dat kun je in een vitrinekast leggen, maar dat zegt mensen niet zo veel. Nu kunnen we de heel helm laten zien en dan gaat de fantasie borrelen."

Door zo'n helm gaat de fantasie borrelen

Lesprogramma
Sjoukes noemde ook het lesprogramma dat is ontwikkeld door het project. Dat verklaarde de stappels 'pizzadozen' bij de ingang van Het Trefpunt, waarover als druk werd gespeculeerd. Alle bezoekers kregen het spel Expeditie Noord mee, dat deel uit maakt van dit programma. Museum Wierdenland gaat dit verder verspreiden onder scholen in het terpen- en wierdenland.

Boekpresentatie
Na haar bondige opsommingen van de resultaten van het project, gaf Sjoukes het woord aan Erik Betten voor een korte inleiding op het boek dat hij in opdracht van het 'Terpen- en wierdenland, een verhaal in ontwikkeling schreef' en de officiële overhandiging van het eerste exemplaar aan gedeputeerde Klaas Kielstra.

Gedeputeerde Klaas Kielstra krijgt eerste boek van Erik Betten

Gepubliceerd op 6 oktober, om 16:52u

Een bijna onmogelijke opdracht kreeg Erik Betten. Een boek voor een breed publiek, waarin dan wel alle kennis die in het project 'Terpen- en wierdenland, een verhaal in ontwikkeling' is opgedaan, diende terug te komen. Een boek "dat zelfs iemand die geen interesse heeft in geschiedenis oppakt". Dat dit is gelukt, is volgens de schrijver vooral te danken aan de vormgevers en fotografen die eraan hebben meegewerkt. Het boek 'Terpen- en wierdenland' nodigt uit om in te bladeren.

Door het boek lopen twee rode draden, vertelde Betten. De foto's van de dorpen Wynaldum, Godlinze, Ulrum, Firdgum, Hallum en Warffum en de vier fasen die hij onderscheidt in de omgang van de kustbewoners met de zee. De eerste bewoners trokken van de zandgronden richting zee. Vanaf de tijd dat de dijk een zeekering werd, zo rond 1000, keerden zij zich van het zoute water af. In de derde fase viel ook het zoete water uit de gratie. De kustbewoners wilden volledige controle over het water. De oude slootjes zaten de vooruitgang in de weg.

Transitie

In deze fase zitten we volgens Betten nog steeds, maar het wordt wel duidelijk dat die niet meer houdbaar is door de klimaatverandering. "In het boek ga ik nog uit van een zeespiegelstijging van een meter, maar er wordt nu al gesproken van twee of misschien zelfs drie meter. We moeten nadenken over een transitie. Maar dat is niet aan mij als schrijver. Daarvoor hebben we politici."

Kennis in de kinderschoenen
Niet alleen de manier van omgaan met het water zal veranderen. Ook de kennis over het verleden staat volgens Betten niet stil. “Toen ik begon aan dit boek, vroeg ik me af wat ik nog zou kunnen toevoegen aan wat er allemaal al over het gebied was geschreven. Nu weet ik dat de het onderzoek naar de terpen en het landschap nog maar in de kinderschoenen staat. Ik weet zeker dat er over vijftien of twintig jaar weer een heel nieuw boek over kan worden geschreven.”

Bijzondere elementen
Na zijn toelichting op het boek, mocht Betten het eerste exemplaar overhandigen aan gedeputeerde Klaas Kielstra. Die nam het met plezier in ontvangst. Terpen en wierden zijn volgens hem de bijzondere elementen die maken dat mensen het gebied willen bezoeken. “Het is goed om dit soort momenten met mensen uit de streek te markeren. Projecten als ‘Terpen- en wierdenland’ zijn belangrijk voor u en voor de streek. Maar ze zijn ook belangrijk voor de mensen van buiten die ons komen bezoeken.” Kielstra wees op het draagvlak en enthousiasme voor projecten uit de mienskip die hij overal in de provincie tegenkomt, nu Leeuwarden en Fryslân culturele hoofdstad zijn. Het is wat belangrijk dat dit ook na 2018 wordt vastgehouden, stelde hij.

Woningbouw
Wat Karin Sjoukes betreft gebeurt dat zeker. In haar korte toelichting op de rondleiding door Hallum die als volgende onderdeel op het programma stond, wees ze daarbij op het woningbouwproject dat in het dorp gerealiseerd gaat worden dankzij het project ‘Terpen- en wierdenland’. Een van de doelen van het project was om de kwaliteit van het gebied te behouden en versterken voor de toekomst. Het plan van de woningbouwvereniging om met sloop en nieuwbouw de historische structuur en zichtlijnen te herstellen, is wat haar betreft een voorbeeld van hoe dat kan werken. “Ik ben ervan overtuigd dat het een enorme versterking van de terp gaat betekenen.”

Rondje Hallum

Gepubliceerd op 6 oktober, om 23:24u

Na de inleidingen in het Trefpunt, maakten de bezoekers van het symposium ‘Terpen- en wierdenland’ onder begeleiding van vijf gidsen een rondje door Hallum. Op verschillende locaties stonden inwoners en betrokkenen klaar om de wandelaars iets te vertellen over het dorp en wat daar gebeurt in het kader van het project ‘Terpen- en wierdenland, een verhaal in ontwikkeling’.

Met de zon strak aan de hemel en – hoe kan het ook anders – de geur van versgebakken koek in alle straten, kregen de wandelaars een mooie indruk van het prachtige terpdorp. In het gras voor de Offringastate vertelde kunstenaar Ineke van der Blom over de vier stekjes die ze voor het dorp heeft ontworpen.

Bij de buste van Frederik van Hallum gaven leden van de werkgroep van het dorp uitleg over de eerste abt van het klooster en het kunstwerk dat hier wordt gerealiseerd.

Natuurlijk werd er een rondje gemaakt om de kerk, over de top van de terp. Voordat Hallum beschermd dorpsgezicht was, waren veel woningen hier in verval. De monumentale status maakte veel herstel mogelijk, waardoor het nu een prachtig is.

Enige ‘schandvlek’ zijn nog de sociale huurwoningen die ooit dwars op de noordhelling zijn gebouwd. In een van de inmiddels leegstaande woningen gaf woningbouwvereniging Noordwest-Friesland een toelichting op de plannen voor sloop om ruimte te maken voor nieuwbouw die de zichtlijnen herstelt.

Voor de etalage van Bakkerij Bremer werden de wandelaars getrakteerd op een terpje. Een chocoladecakeje met fondant dat architect Nynke-Rixt Jukema samen met de bakker bij de start van het project bedacht om de bewoners van Hallum meer te betrekken bij de terp. De bewoners waren zich nauwelijks bewust van de schoonheid van hun terp, vertelde zij. Met de cakejes en een tijdelijk ‘terpencentrum’ in de oude bibliotheek, werd de belangstelling gewekt. Met succes, maakte de korte tour door het dorp duidelijk.

Dat de bewoners inmiddels trots zijn op zijn terp, blijkt ook uit het boekje ‘In slach om ‘e buorren’ (een rondje door de buurt), waarin een routebeschrijving van een cultuurhistorische wandel- en fietstocht in en rondom Hallum met heel veel informatie en illustraties over de bijzondere plekjes in en rondom het dorp. Een aanrader voor wie de excursie nog eens over wil doen en voor iedereen die op 6 oktober niet in Hallum was.

In de media

Gepubliceerd op 8 oktober, om 13:40u

Het tweedaagse symposium en het project zelf konden zich de afgelopen dagen verheugen op de nodige media-aandacht. Niet alleen van de regionale pers, maar ook van een populair radioprogramma als Vroege Vogels.

– Nieuwsblad van het Noorden

– Vroege Vogels, Theo Spek in Wijnaldum (vanaf 5.40 minuten)

– Vroege Vogels, Terpen van de Toekomst

– RTV Noord

– Omrop Fryslan

– Friesch Dagblad

– Leeuwarder Courant

-